

Ina Shved

National Anhui University
email: Shved_Inna@tut.by
ORCID: 10000-0002-9225-2031

**Жаночая вусная гісторыя
(на матэрыяле аповеду старэйшай жыхаркі
вёскі Гарэлкі Жабінкоўскага раёна)¹**

**Women's Oral History
(Based on the Story of the Oldest Resident
of the Village of Gorelki, Zhabinka District)**

ABSTRACT

The article uses the case study method to examine the peculiarities of narrativization of everyday female experience of “folkloric personality” in history, which includes the pre-war (“under the Polish Pans”) and post-war (“under Soviet power”) periods. Particular attention is paid to comprehending the survival strategy of “simple rural toilers” in extreme periods of history presented explicitly and implicitly in the text. The text, which is immersed in cultural, social, temporal and spatial contexts, indicates the verbal means of representation of evaluative meanings.

The relevance of this research is conditioned by the necessity to reveal on the specific field material of Belarus, the scientific issues of memory and trauma, narrativization of everyday experience of a person in history (including the subjective experience of “pre-Soviet and Soviet life”), comprehension of “national memory” as a problem of self-identification in the mass post-Soviet consciousness, as well as various aspects of gender history (including the consideration of survival strategies of women of different social status in extreme conditions). The main objective of

¹ Праца выканана ў межах НДП “Апавядальны жаночы дыскурс у кантэксце фальклорнай традыцыі Брэстчыны” (№ д.р. 20211451).

this article is to identify the peculiarities of narrativization of ideas about “big” and “small” history, in which the life of a woman – an outstanding “folkloric personality” – is inscribed. The author transcribed and edited a recording (2023) of a conversation with a local resident of the Zhabinka district, and the resulting “oral history” material was interpreted using elements of narrative analysis, gender studies, and the case study method. It is shown that the ideas and images of oral historical (and at the same time biographical, moral, religious, psychological) narrative are formed under the influence of various mytho-folklore, symbolic and epistemological factors.

Keywords: oral history, traumatogenic events, gender, vernacular tradition, folkloric personality, textual material.

Капштоўнасць матэрыялаў вуснай гісторыі цяжка пераацаніць у цэлым шэрагу разнастайных аспектаў іх выкарыстання, сярод якіх сваёй актуальнасцю вызначаюцца пытанні даследавання памяці і траўмы (у кантэксце іх тэмпаральнай прасторы), асаблівасцей наратывізацыі паўсядзённага вопыту асобы ў гісторыі, у тым ліку суб’ектыўнага вопыту “савецкага жыцця”, асэнсавання “нацыянальнай памяці” як праблемы самаідэнтыфікацыі ў масавай постсавецкай свядомасці і інш. Асаблівая значнасць такіх матэрыялаў (найперш, іх змястоўнага аспекту) бачыцца ў асэнсаванні стратэгіі выжывання жанчын рознага сацыяльнага статусу ў экстрэмальныя перыяды гісторыі (у прыватнасці, у перадваенныя, ваенныя ды пасляваенныя гады), даследаванні шырокага спектру пытанняў гендарнай гісторыі, тэарэтыкамі якой слухна прызнаюцца Нара Юваль-Дэвіс (Nira Yuval-Davis), Зіла Айзенштайн (Zillah Eisenstein), Патрысія Колінз (Patricia Hill Collins), Глорыя Джын Уоткінс (Gloria Jean Watkins – псеўданім bell hooks) і іншыя. Важна таксама падкрэсліць, што вусная гісторыя трактуецца як значны біяграфічны інструмент, яна ў форме сямейных гісторый можа выкарыстоўвацца для “вызначэння сямейнай і асабістай дынамікі, а таксама наступстваў гэтай дынамікі для палітычнага ўзаемадзеяння”².

² Y. Yao, *Review of Women Oral History: The Frontiers Reader Edited by Susan H. Armitage with Patricia Hart and Karen Wathermon*, “Journal of Women in Educational Leadership” 2004, No. 118, с. 121, <http://digitalcommons.unl.edu/jwel/118> [доступ: 5.01.2024].

Пра тое, што адзначаная праблематыка знаходзіцца ў эпіцэнтры акадэмічнай (і не толькі) увагі, сведчыць велізарная колькасць прац, якія ўключаюць гістарыяграфію і ґрунтоўны агляд³.

Акрамя таго, як нам ужо неаднойчы даводзілася падкрэсліваць, вусныя аповеды, у тым ліку мемуарнага характару, могуць разглядацца як самастойны феномен вернакулярных традыцый Беларусі, адмысловая з’ява маўленчай практыкі, якая ўвасабляецца ў сукупнасці адносна ўстойлівых (фалькларызаваных) тэкстаў, што актыўна функцыянуюць у традыцыйна-побытавай культуры і рэалізуюцца ў працэсе ўнутрыгрупавых і пазагрупавых зносін, у тым ліку з этнографам-збіральнікамі. Вынікі аналізу вусных успамінаў (у прыватнасці, праведзенага Я. Хайдук-Ніякоўскай⁴), сведчаць пра тое, што непадрыхтаваны, непасрэдны выклад зместу (аднаўленне матываў, вобразаў і звязаных з ім эмоцый) стабільна прысутнічае ў культуры і стварае супольнасці памяці, якая, у сваю чаргу, абумоўліваецца шырокім кантэкстам сучаснасці (што не перашкаджае наратарам актыўна апеляваць да міфа-фальклорнай традыцыі). Гендарнае даследаванне такіх аповедаў, вызначэнне іх функцыянальна-прагматычных адметнасцей у кантэксце вернакулярнай культуры розных рэгіёнаў Беларусі складае актуальную задачу айчыннай фалькларыстыкі. Пры гэтым навуковую цікавасць уяўляе назіранне за “жывымі працэсамі” як унутрыгрупавога, так і пазагрупавога (гендарна, сацыяльна-ўзростава адметнага) бытавання перапляценняў разнастайных, у тым ліку “немастацкіх” апавядальных формаў, тэкстаў-рэплік – версій рэальнасці, якія апасродкуюць суб’ектыўны ўдзел “носьбіта традыцыі” ў жыцці супольнасці, актуалізуюць культурныя (ці лінгвааксіялагічныя) дамінанты “фальклорнай асобы” і разам з тым рэпрэзентуюць калектыўны спосаб разумення, ацэнкі свету і сябе ў гэтым свеце ды бачанне мінулага, сучаснага

³ J. Hajduk-Nijakowska, *Doświadczenie pamięci: folklorystyczny kontekst opowieści wspomnieniowych*, Opole 2016; Y. Yao, *Review of Women Oral...*; В. Суковатая, *Устные истории, гендерная память и женские стратегии выживания в эпоху сталинизма*, “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2010, № 2(35), http://history.org.ua/JournALL/gpu/gpu_2010_2/8.pdf [доступ: 14.11.2023]; інш.

⁴ J. Hajduk-Nijakowska, *Doświadczenie pamięci...*

і будучага⁵. Для рэалізацыі адзначан кірункаў даследавання вусных аповедаў надзвычай важнае значэнне набывае напрацоўка спецыяльнай факталагічнай базы, якую павінны складаць “выказванні”, зафіксаваныя ў працэсе маўленчай практыкі, звычайна ў межах палявога даследавання, і расшыфраваныя паводле “нелітаратурацэнтрычнага” падыходу (хоць, зразумела, пры выкарыстанні любога эдыцыйнага падыходу “выказванне” па-за яго ўласным асяроддзем усё роўна становіцца новым тэкстам, дэкантэкстуалізаваным/рэкантэкстуалізаваным дыскурсам). Задачы гэтага артыкула – зрабіць пэўны ўнёсак у пашырэнне адзначанай базы, вызначыць асаблівасці наратывізацыі ўяўленняў пра “вялікую” і “малую” гісторыю, у якую ўпісана жыццё жанчыны – “фальклорнай асобы”, з выкарыстаннем метаду case study, працягнуўшы распрацоўку праблематыкі і матэрыялу майго паведамлення “Вусны вернакулярны наратыў пра мінулае: case study”⁶.

Матэрыялам гэтай працы з’яўляецца зробленая яе аўтарам расшыфроўка і эдыцыя запісу (2.07.2023 г.) размовы студэнтаў філалагічнага факультэта (разам з супрацоўніцай мясцовай установы культуры) са старэйшай жыхаркай (што сама апавядачка з гонарам падкрэслівае) вёскі Гарэлкі Жабінкоўскага раёна Марыяй Гаўрылаўнай Сарокай (1934 г.н.). Яна нарадзілася і вырасла ў суседняй вёсцы Крыўляны

(“Моя фамілія была дівочча Худік Марія Гаврыловна, а зара Сорока Марія Гаврыловна... Я ў Крывлянах родылася, крывлянська, наша хата была... А радзітелі моі булы – Карпуківскій рід, був. Гэто Карпукы булы мойей бабы дід Карпук – бабын мужык, Феодосій... [А отчество?] Забулася як отчество, а баба – то була Акуліна Васільевна, во. А гэто, в йіх було тры браты – Карпуки, і воны вэльмы булы дружны, дружны булы”).

З-за неабходнасці дапамагаць дарослым Марыі Гаўрылаўне ўдалося скончыць толькі 4 класы (“Я в Крывлянах закончыла школу. Я школу якую? Пры немцах ходыла в первый і во второй клас. А вже пры...

⁵ І. Швед, «*Это мыні маты прыказывала, я тое помніла всё врэм’я, всё врэм’я*»: жаночыя веды з вёскі над Капаеўкай у палявых запісах 2012 г., “Беларускі фальклор: матэрыялы і даследаванні” 2023, вып. 10, с. 293–331.

⁶ І. Швед, “Вусны вернакулярны наратыў пра мінулае: case study” – знаходзіцца ў друку (на канферэнцыі “Шлях і прадвызначанасць”, НАН РБ, 8.12.2023 г.)

як война закончылася, прыйшлы Саветы, в третый і чэтвёртый клас ходыла... Только всёго, бо ны было онде школы. Гэтая школа, в Крывляны гэта, а тая, шо була деревянна школа в Крывлян, у підісятому году вона строілася, о. Ёіі калхоз зробыв. Ну а я, наскілько мій папа був грамотный, я була брыгадірова «дочка». Трэба было працаваць на ўласнай, а потым калгаснай гаспадарцы («Я була шэ дівчыною, ны пускалы учытыся. Гэтэ, мама кажэ... (вонэ направлялы і мою подругу, там Ніна була Медведь, заатехнікы вучытысь, ужэ пры калхозе), мама ны пустыла мэнэ»).

Выбітная «фальклорная асоба», носьбіт і захавальніца традыйнай народнай культуры і мовы Марыя Гаўрылаўна ніколі не шкадавала дзяліцца сваім велізарным «симвалічным капіталам», актыўна ўмацоўваючы сацыяльную сетку сваёй і навакольных вёсак, паводле традыцыі выконваючы важныя абрадавыя ды іншыя функцыі (некалі вядучая танцаўшчыца, песельніца, сваха, удзельніца калектыву мастацкай самадзейнасці, які прадстаўляў Жабінкаўшчыну на фестывалі вясновага фальклору ў Студзіводах (Рэспубліка Польшча)), прыхільніца і «прапагандыст» прынцыпаў народнай педагогікі ды маральнага ідэалу праваслаўя (у яго «народнай» версіі), адмыслова звязанага з «маральным кодэксам савецкага чалавека», і інш. Аповед пра жыццё ў Крыўлянах і суседніх населеных пунктах паўстаў як рэакцыя на паведамленне пра тое, што прабабуля і прадзядуля адной з прыезджых студэнтак некалі жылі ў Крыўлянах. Як сведчаць аўдыя- і відэазапісы, Марыя Гаўрылаўна з першых хвілін камунікацыі пачынае рэалізоўваць традыцыйныя правілы ўзаемін, якія грунтуюцца на полаўзроставай іерархіі, – выконвае ролю патрона і настаўніцы малодшых «цікаўных слухачоў» і адмыслова спраўджае гістарычны гендарны стэрэатып, паводле якога асноўная місія жанчыны – падтрыманне Парадку, пачынаючы з узроўня ўласнай сям’і і хаты да маштабаў краіны і нават усяго свету (у першапачатковым разбурэнні якога вінаватая Ева, якая пажадала чужога мужа). Адпаведна адной з асноўных «дыдактычных інтэнцый» наратаркі з’яўляецца перакананне «дзетак» у важнасці не жадаць нічога чужога, быць паслухмянымі і падпарадкаванымі чальцам усіх узроўняў, найперш, дзеля захавання мірнага жыцця ў роднай краіне. Адпаведна выразнаму «антываеннаму пафасу» «выказвання», мінулае

інтэрпрэтуецца наратаркай зыходзячы з актуальных праблем і бягучых прагматычных устаноў.

Атрыманы ў выніку расшыфроўкі гіпертэкст, асноўная “вусна-гістарычная” частка якога прадстаўлена ніжэй, даволі выразна дэманструе агульны філасофскі настрой Марыі Гаўрылаўны, якая ўсведамляе, што кожны чалавек, незалежна ад таго, жыхаром горада ці маленькай вёсачкі ён з’яўляецца, непазбежна ўлучаны ў “вялікую гісторыю” і шырэй – у прыродна-касмічны сусвет, існаванне якога цалкам залежыць ад волі яго Творцы, хрысціянскага Бога, які рана ці позна адрэагуе на грахі спакушаных Яго антаганістам людзей. Адпаведна ў аксіялогіі чалавека на першае месца выходзіць яго этычная ацэнка, у тым ліку з пазіцый народнага праваслаўя. Важнымі фактарамі ментальнага і маўленчага канструявання свету Марыяй Гаўрылаўнай займаюць уяўленні і маральныя ўстаноўкі каляхрамавага асяроддзя ды палітычныя міфы, а таксама савецкія ідэалагічныя клішэ і адпаведныя логіка-паняццёвыя мадэлі. На такім шматгранным светапоглядным падмурку, актуалізуючы механізмы асабістай і калектыўнай памяці, разнастайныя аспекты фальклорнай традыцыі, Марыя Гаўрылаўна разгортвае суб’ектывізаваны тэкст (personal experience stories), які эксплікуе адмысловую індывідуальную “вусную гісторыю” пра жыццё “пры Польшчы” і “Саветах”. Разгледаны апавядальны кантынуум разгортваецца пад уплывам выразнай устаноўкі на верагоднасць, праўдзівасць раскрыцця фактаў як “вялікай”, так і “малой” гісторыі, адлюстроўвае калектыўнае ўспрыняццё і ацэнку драматычных (радзей – “спакойных”) перыядаў XX стагоддзя. Убудоўваючы свой лёс у гісторыю вясковай супольнасці ды ўсяго грамадства краіны на розных этапах яе існавання (у плане асэнсавання пытанняў “нацыянальнай памяці” як праблемы самаідэнтыфікацыі сімптоматычна, што словы “Беларусь” і “беларусы” апавядачкай зусім не ўжываюцца), Марыя Гаўрылаўна абавіраецца на ўласны жыццёвы, кагнітыўны і камунікатыўны вопыт. Яна актыўна ўключае суб’ектыўныя ацэнкі ў аднаўляльныя ў размове (у яе “гістарычнай” частцы дамінуе маналог) веды, экспліцытна ці імпліцытна выяўляе свае адносіны да разнастайных гістарычных з’яў ды мясцовых падзей і выпадкаў з уласнага жыцця. Актуалізацыя фактаў з апорай на вернакулярную традыцыю, маючы адмысловы наратыўны і сінтаксічны характар, робіць вербалізаваныя апаведы сродкамі рэалізацыі

камунікатыўных патрабаванняў як уласных – апавядачкі, так і яе “малой групы”, а таксама этнографічна-зборальніцкага. Рэфлексуючы пра разнастайную гістарычна-сацыяльную праблематыку, вербалізуючы ацэначныя сэнсы, Марыя Гаўрылаўна абавіраецца на такія стрыжнёвыя апазіцыі, як “свой – чужы”, “вайна – мір”, “мінулае – сучаснае”, якія могуць як адлюстроўваць агульначалавечыя ўяўленні, так і рэпрэзентаваць абагульненыя веды пра быццёвыя сітуацыі, маркіраваныя асаблівасцямі ўспрымання і інтэрпрэтацыі свету адпаведнай сацыяльнай групай жыхароў Беларусі. Прапанаваная Марыяй Гаўрылаўнай інтэрпрэтацыя гісторыі выступае адмысловым сродкам аргументацыі і інтэракцыі ў кантэксце гутаркі з малодшымі яе ўдзельнікамі, значным чыннікам іх пераканання і тактыкі доказу. Пры гэтым нярэдка гучыць лексіка праваслаўнай літаратуры, савецкіх ды сучасных СМІ, поруч з канкрэтнымі часова-прасторавымі маркерамі (а таксама аб’ектамі і з’явамі, якія выступаюць прыкметамі эпохі) актуалізуюцца маркеры міфапаэтычнага кантэксту.

Эксплікацыя поглядаў, перажыванняў, пачуццяў, эмоцый робіць “гістарычны дыскурс” Марыі Гаўрылаўны вельмі суб’ектывізаваным і сведчыць пра тое, што траўматагенны вопыт мінулага пераадольваецца ёю на асобасным узроўні. На маўленчым узроўні выкарыстоўваюцца разнастайныя эксплікатары суб’ектыўнай мадальнасці, ацэначныя прэдыкаты, граматычныя канструкцыі, якія дэманструюць суб’ектывізм выказвання. Што да рэпрэзентаванага ў апаведзе самога “суб’екта гістарычнага дзеяння” (ад кіраўніка пэўнай дзяржавы да пана, старшыні калгаса, брыгадзіра, дырэктара школы і г. д., і нават неадукаванага персанажа тэорыі змоў, які нібыта хоча падпарадкаваць сабе ўвесь свет), то незалежна ад таго, пры дапамозе якіх моўных сродкаў гэты суб’ект рэпрэзентуецца (і нават калі ён не вызначаны, мысліцца як некалькі асоб ці іх вялікая група, ды з дапамогай бессуб’ектных пасіўных канструкцый акцэнт зроблены на самім дзеянні), выразна прадстаўлена (звыш)актыўная, вырашальная роля гэтага суб’екта ў дачыненні да “людзей”. Людзмі ж наратарка называе “маўклівую большасць” простых працаўнікоў, якія пераважна выяўляюцца як пасіўныя аб’екты ўздзеяння “гістарычнага суб’екта”, “знешніх абставін” (прычым гэтым “абставінам” прыпісваецца адмысловая суб’ектнасць; пра вайну, калгас, уладу гаворыцца, што яны сталі). А людзей “мучаць”, забіраюць

зямлю ці зноў потым, “зліквідаваўшы” паноў, вяртаюць яе, але не-надоўга, бо прымуова “заганяюць у калгасы” (“так як ужо буў пан, той двор обшчый, тогды людзей так зогналы”), адбіраюць маёмасць, разбіраюць гаспадарчыя пабудовы – “і на калхозный двор, обогулылы”, а нязгодных высылаюць “на белы ведмедь” і г. д. У сувязі з адзначаным характэрным выказванні, выразы кшталту: “шося выйшло”, “вонэ напавлялы”, “зэмлю оддалы”, “паробкы” зараз называюцца... як колысь называлысь “рабы божы””, “у пана був такый распарадiтeль, як зара брыгадiр, прымерно, в калхозе”, “распоряджялысь такыі во – аконом, аконом называлы там ёго. А гэты люды робылы з ранку до вэчора”. Станоўчую ацэнку мае тое, што людзям не перашкаджаюць выжываць, працуючы на зямлі, даюць садзіць агарод ды вырошваць лён і пад. Мінімальная палёгка, прыкладам, адмена пэўных падаткаў, выплата хоць малых грошаў за працу, змяншэнне цэн успрымаюцца як вялікі клопат дзяржаўных дзеячаў (Малянкова) пра людзей.

Вынікі рэканструкцыі паўсядзённага жыцця савецкага грамадства ў пасляваенны перыяд, узнаўлення індывідуальнага вопыту людзей у крызіснай сітуацыі, атрыманыя А. Кучавай і В. Мардвінцавай на расійскім матэрыяле⁷, могуць быць дастасаваны да вызначэння тэматызацыі аповедаў Марыі Гаўрылаўны, да сюжэтаў вуснай гісторыі, актуалізаваных наратаркай, з экспліцытна ці імпліцытна прадстаўленымі ідэалагемамі, стэрэатыпнымі характарыстыкамі часу ды калектыўнымі і індывідуальнымі ацэнкамі пэўных падзей. Так, да свежай траўмы вайны ў пасляваенны перыяд дадаліся нястача ў самым неабходным – прадуктах харчавання, вопратцы ды жыллі, а таксама такія драматычныя рэаліі, як прымуовая калектывізацыя, рэпрэсіі, паднявольная праца за “трудадні”, на лесанарыхтоўцы, будаўніцтве і г. д., што апавядачка падагульняе ёмістымі словамі: “мучылі”, “выморыв (Сталін народа)”, “завалыв (тюрмамы)”. З іншага боку, у такой абумоўленай адмыслова персаніфікаванымі, надзеленымі актантасцю “знешнімі абставінамі” сітуацыі людзі былі вымушаны выкарыстоўваць

⁷ А.В. Кучева, В.С. Мордвинцева, *Повседневная жизнь советского человека в послевоенный период (40–50-е годы XX века): основные стратегии выживания и преодоления травмы*, “Технологос” 2019, № 3, с. 73–83, DOI: 10.15593/perm.kipf/2019.3.06.

“тактыкі слабых”, выпраўцоўваць адаптацыйныя мадэлі, самастойна пераадольваючы цяжкасці: пасля працы ў калгасе (ці на працу дарослы замест сябе мог адправіць дзіця) займацца сваёй гаспадаркай, пры гэтым рабіць дробныя пакражы тыпу вынасу маленькага пакеціка зерня ці мукі і г. д. (гэтую мізэрнасць на фоне іншых буйных пакраж некалькі разоў акцэнтуюе сама апавядальніца). Сярод старшынь калгасаў і іншага “начальства” быў большы размах для гаспадарчых злачынстваў і выкарыстання ўлады (у разгледанай нарацыі імпліцытна прадстаўлена тэма вырашэння праблем, прыкладам, працаўладкавання, “па блату”). Людзі вымушаны былі несці натуральныя прадукты (гародніну, садавіну, яйкі, малако, мёд), якія зусім не з’яўляліся ў сям’і лішкам, на рынак, каб атрыманыя грошы аддаць на “сталінскі налог” ці набыць за іх жыццёва неабходныя рэчы. Пазней, калі павёз на рынак сваю прадукцыю і калгас, індывідуальна набыты вопыт гандляваць спатрэбіўся жанчынам, у тым ліку самой Марыі Гаўрылаўне. Хату таксама даводзілася будаваць і рамантаваць сваімі рукамі (с дапамогай родзічаў і суседзяў), з цяжкасцю зарабляючы грошы на неабходныя матэрыялы. “Абжыцца” ў новай хаце таксама было складана, таму надзелены ад Бога талентам гаспадар майстраваў што мог сам, а гаспадыня рабіла яе ўтульнай дзякуючы свайму майстэрству ў апрацоўцы тканіны ды іншых матэрыялаў. Яна ж шыла і перашывала старую вопратку, каб апраўць сям’ю (другое дзіця апавядачка нарадзіла толькі пасля таго, як “абжыліся” ў новай хаце).

Марыя Гаўрылаўна, як і шматлікія іншыя нашы суразмоўцы, выкарыстоўвае стэрэатыпную сентэнцыю пра тое, што раней, хоць жыццё было значна бяднейшае, ды “ўсяк было”, але веселейшае за сучаснае. Акрамя таго, што перад намі актуалізацыя пашыранага (“фальклорнага”) клішэ, звязанага з міфалагемай “залатога веку”, і што маладосць ва ўспамінах натуральна выяўляецца ў больш яскравых жыццесцвярджалых фарбах, важную ролю адыгрывае спецыфіка самога пасляваеннага часу. У параўнанні з усеагульнай сацыяльнай катастрофай вайны ўсе праблемы, датычныя асабістага дабрабыту, “успрымаліся як выключна індывідуальныя, часовыя, якія не заслугоўваюць увагі ў святле агульнай ідэалогіі ахвярнасці і веры ў светлае будучае. Агульны лёс, страта блізкіх, агульныя перажыванні цяжкасцяў прывялі да таго, што суседскія адносіны ператварыліся ў роднасныя:

яны былі поўныя агульных перажыванняў, радасных і трагічных”⁸. Калектывізм і ўзаемадапамога, традыцыйная талака дапамагалі вяскоўцам (асабліва шматлікім удовам) выжыць у пасляваенны час. Па вусных наратывах, удовам дапамагалі лепш працаўладкавацца, зрабіць неабходныя нарыхтоўкі, парамантаваць хату, іх запрашалі да сябе на святы (тыпу Раства), каб яны не адчувалі сваю самотнасць, і г. д. Хоць статус удавы выключаў іх з многіх калектыўных (у тым ліку абрадавых, напрыклад, вясельных) практык, той жа статус рабіў іх вельмі залежнымі ад мужчын суседскай групы ды “начальства”.

Прадуктыўным таксама ўяўляецца выкарыстанне пры інтэрпрэтацы аповеду Марыі Гаўрылаўны высноў, зробленых А. Кучавай і В. Мардвінцавай на матэрыяле вусных крыніц у дачыненні да інтэрпрэтацы траўмы і прыстасавання савецкіх грамадзян да яе пры дапамозе выкарыстання пасіўных індывідуальных стратэгій (у тым ліку перажывання душэўнага болю). “Пасляваенны перыяд, менавіта з-за складанасці фізічнага выжывання людзей, не пакідаў магчымасці для рэфлексіі і ацэнкі вайны як траўмы. З пункту гледжання ўспрыняцця вайны як траўматагеннай падзеі, якая істотным чынам змяніла лёс кожнага чалавека, пасляваенны перыяд можна вызначыць як латэнтны. Для гэтага былі і суб’ектыўныя прычыны, якія заключаліся ў нежаданні вяртацца да страт і пакут ваеннага часу – траўматычныя ўспаміны хацелася пакінуць у мінулым”. І далей: “Пазітыўнаму псіхалагічнаму клімату ў грамадстве спрыялі эканамічныя падзеі, якія мелі значны рэзананс у грамадстве, – адмена картачнай сістэмы, штогоднае зніжэнне цэн. [...] У цэлым гэта замацоўвала нежаданне рацыянальна ацэньваць негатыўныя рысы паўсядзённасці”⁹.

Траўматагенныя гістарычныя падзеі, асабліва войны і іншыя сацыяльныя зрухі ды звязаныя з імі нястачы (успаміны пра іх трансляваліся ў сям’і Марыі Гаўрылаўны па жаночай лініі, ад маці і бабулі (гл. таксама: “Так баба расказвала мая шчэ, што Леніна атравіла жывітка, і Сталіна...”); старэйшыя жанчыны сям’і навучалі дзяўчынку беражліва ставіцца да хлеба і іншых “звычайных” рэалій, а таксама цаніць само жыццё – пад апекай Бога ды кіраўнікоў рознага ўзроўня) – з пазіцыі

⁸ Тамсама, с. 78. Пераклад тут і далей аўтара артыкула.

⁹ Тамсама, с. 80.

часу ўспрымаюцца як прычыны немагчымасці самарэалізацыі (у прыватнасці, неадукаванасць не дазволіла апавядальніцы рэалізавацца прафесійна, што, дарэчы, кампенсавалася “ўзорным выкананнем абавязкаў” – калгасніцы, жонкі і маці, якая вельмі ганарыцца тым, што выхавала разам з мужам двух выдатных сыноў-вайскоўцаў “на навучанне і зайздрасць людзям”).

З вербалізаваных Марыяй Гаўрылаўнай індывідуальных практык можна атрымаць уяўленне пра асноўны спосаб пераадолення цяжкасцяў і перажывання траўмы, “і гэты спосаб пасіўны – не пераадоленне, а прыстасаванне да рэальнасці: выжыць, забяспечыўшы сябе прадуктамі харчавання, вопраткай, жыллём, мець магчымасць выходзіць дзяцей”¹⁰.

Прадстаўлены матэрыял дазваляе сцвярджаць, што ідэі і вобразы вуснага гістарычнага (і разам з тым біяграфічнага, аўтабіяграфічнага, маральнага, псіхалагічнага, дыдактычнага) аповеду складаюцца пад уздзеяннем разнастайных міфапаэтычных, рэлігійных, эпістэмалагічных, эмацыйных фактараў, а таксама сітуацыйнага кантэксту. Хоць атрыманы (гіпер)тэкст у многім з’яўляецца прадуктамі міфалагічнага (у шырокім значэнні) мыслення, эфектам адрозных сімвалічных структур, гэта не перашкаджае яму быць напоўненым сацыяльна-палітычнай падзеянасцю, у тым ліку звязанай з разнастайнымі праектамі сацыяльнай інжэнерыі, даволі выразна перадаваць тэкстуру шматаспектнага жаночага вопыту (найперш, падпарадкавання і выжывання ў неспрыяльных умовах), і праз зварот да забароненай зоны памяці (ды пэўных патэрнаў і мадэляў эмацыйных рэакцый) сублімаваць рэальную траўму. Прыняўшы і звязаўшы між сабой вернакулярныя фальклорныя матывы, хрысціянскія і савецкія міфы, прапагандысцкія лозунгі і праекты рэканструкцыі савецкага мінулага ў постсавецкім дыскурсе, Марыя Гаўрылаўна намагаецца выкарыстаць іх у якасці вытлумачальных мадэляў балючых сацыяльна-палітычных праблем сучаснасці, якія павысілі ўзровень стрэсу і занепакоенасці апавядачкі і яе атачэння ды аднавілі бытаванне тэорыі змовы (у якую верыць наратарка). Такім чынам, важным

¹⁰ Тамсама, с. 81.

вынікам выбудаваанай (цягам адмысловай працы з мінулым) уяўнай жаночай вуснай гісторыі стала генерыраванне дыскурсіўнай прасторы для акцэнтацыі заклапочанасці апавядачкі сучасным і для прапановы малодшым слухачам “правераных традыцый” спосабаў яго “паляпшэння-ўпарадкавання”.

Тэксталагічны матэрыял

“А полякы гэту зэмлю – ліпшу – подылылы”:

дыкурс пра вайну і ўладкаваны двор пана

Воны [прадзядуля і прабабуля адной з прысутных дзяўчат] жылі когда-то, онде буў... іменіе, это назывався “двір”. То гэты, котары дворы булі когда-то, шчэ, можэ, я малая була, можэ, нэ було. Ну гэто була война такая йшла, на Росію полякы. Ну Росія як всігда була крепкая. І зара ж вона держіцца, вітэ ж чуэтэ па радівэ. І Росія всігда була крепка. І йшлы полякы на Росію войною. Но воны нэ завоёвалы Росіі, полякы, о. І Росія іх одогнала сюды под Мінск, одтыля, з гллубыны Росіі, сюды, под Мінск одогнала. І йім гэту зэмлю оставыла, полякам. Одсіль, од Бреста до Мінска – эта зэмля була оддана ля поляков. А полякы гэту зэмлю – ліпшу – подылылы ля... офіцэрам польскім. Польскы офіцэры – это называлысь паны. І гэты польскы офіцэры саму луччу зэмлю оддалы, значыть, панам, так называлы іх – паны, і зара ў полякоў там пані Марія чы пані Ленка – то так. Ну і там построілы, значыть, такыі покоі воны собі строілы, дома хорошы, сады выстройвалы собі, і воны жылы.

“Людём оддалы зэмлю такую самую хушчу”:

беднасць вяскоўцаў

А такыі бедны люды, котары, як твоі баба Катя, дед Андрей (і такых много було тоже бідных), потому шо людём оддалы зэмлю такую самую хушчу, ну сёлам, котары сёла булы. А пановы оддалы... вот зара мы сыдымо на паньскый зымлі, гэто паньска зымля була – сама лучша. І там ішлы такыя бедны робыты до пана.

“Гэты люды робылы з ранку до вэчора”:
праца і побыт парабкаў у панскіх бараках

Чвурак буў, як зара общчежытіе. А тогды був такый чвурак длін-
ный: і сюды комната, это твоя комната, это того комната... І в тый
комнаты була піч, ну комната була такая, можэ, як ўся наша хата.
Сым’я могла там буты, і піч там була, і всё. І воны там жылы і обслуж-
валы там пановы зэмлю тую. Мужыкы робылы – оралы тую зэмлю
кіньмы, там сіялы, всё – нэ було технікі, оброблялы кіньмэ гэтэ всё.
А гэтэ, а жэншчыны доілы коровы. Там трымав пан коров, но тылько
нэ трымав мныго, як зарэ в калхозе, гэты мніго трымають коров. Ну
коров так до двадцыты було, коров. І жэншчыны по очерэді доілы ко-
ровы. Він тымі, гэта булы называлыся гэты “паробкы”, “паробкы” зараз
называюцца... як колысь называлысь “рабы божы”, “рабы божы”, а то-
пірычка называлысь, пры Польшчы, – “паробкы”. “Паробок” – робыть
на когося. Парубок – в ёго ныць ныма зымлі, він на пана робыв, пан
роспоража... У пана був такый роспарадітель, як зара брыгадір, пры-
мерно, в калхозе. А пан сыдів собі в Варшавы, там собі гуляв, як і зара
сыдят. А распоряджялысь такыі во – аконом, аконом называлы там
ёго. А гэты люды робылы з ранку до вэчора, і там усё. Ну то колыся
жялы сэрпамы, шчэ й з сыла наймалы людэй жяты тое жыто всё, й
возылы там у такыі скірды. І він ім платыв, той пан, но він платыв
той пан добрэ, нэ обіжялыся.

“Но паробкам было добрэ”:
гаспадарка парабкаў

А паробкы булы... но паробкам было добрэ: было по грядцы льну
сіялы, ля кажныі, значыть, кажный жэншчыны, сым’я котора, там
і город ім давалы садыты, і лён, і давалы по мэтровы жыта на місяц,
на хліб. А на празднік – на Рождество і Пасху, і Трыйццю – мололы
гэту купчу пшыныцю, і мукою давалы, коб пырага напыклы на празнік.
Так пан давав, о. Ну а коровы трымалы, по коровы трымав кажный
парубок, коровы ходылы с панськыю скотыныю. І гэтаго, ім там ны
плохо было жыты, ну так, як тут зара калхознікам нам – потрохы
платяць, і всё.

“Усяк было, но якся было людём весело”:

найміткі за грошы працуюць на панскай зямлі

Усяк было, но якся было людём весело. Ходылы з сыла там дывчята, наймаў пан і платыв ім злотамы, тым дывчятюм, картоплі выбыралы, жялы в пана – ходылы до пана, зароблялы грошы, о. Такыі булы паны колысь.

Перад вайной паны з’язджаюць у Варшаву, прадаючы зямлю

А вжэ як раскыдалася... гэта стала война гэта вжэ Отечественна, ужэ тых паныв... пэрэд тым тых паныв зліквідіравалы. Вжэ тыі паны чувствовалы, шо война будэ і іх одсіля выдворят. То дэ-якыі паны продавалы зэмлю людюм, куплялы люды вжэ зэмлю, а самы втыкалы в Варшаву, о.

“І тутыка война як выбухла...”:

“ліквідацыя” паноў

Потом ужэ тых панів, которы ны втік, то іх звырнулы. Такыі нашлысь людэ, і іх половылы, поліквідіравалы. А которы втыкылы самы в Варшаву, то тыі жывыі. І всё, і тутыка война як выбухла вжэ, і всё, в іх одобралы тую зэмлю, гэту всю, тых панів.

“Маленькі хаткы з тых чвараков собі поставылы гэтыя ужэ паробкы”:

перавоз панскіх баракаў у Гарэлкі

І гэты парубкы всі, шо там булы в чвораках, каждый свого того чворака, тую хатку, пырывозылы сюды, в Горілки. І той твій дід, Андрій, чы прадід, с бабыю Катію там поставылы, іхняя була крайняя хатка одсіля (шчэ од нас дві хаты попэрод, вжэ гэта посля войны поставылы) – іхняя була. І там хатка, шо зара жывут людэ, была маленька. Такыі маленькі хаткы з тых чвараков собі поставылы гэтыя ужэ паробкы, і жылы тутыка так. І о, і так став калхоз потом, і вжэ сталы воны ны паробкы, а калхознікы, о [смяецца]. Это так было, так колыся было, ну.

“Росія погнала немцаў”

і з панскага пакою зрабілі шпіталь

А топіро прышлы вжэ, война була – гэты всі пырыбралыся з двору, а там [в. Гарэлкі] оставсь той чворах, покій, шчэ й зара стоіт той покій, дэ пан жыв. Бо некотары поістрэблялы тыі, некотары, а онде в нас стоіть так о нэдалэко... Там гэта бальніца стара... Больніца... Когда була война, вжэ як немцаў погналы, Росія погнала немцаў, то онде прыхав такый Плотніков – врач, і зробыв больніцу з гэтаго, з покоя, зробыв больніцу. І тут була довго больніца. І вона называлась Глубоковска больніца, потому шо после войны сельсавет був нэ в Крывлянах, а в Глубокый, потому называлась больніца Глубоковская, пысалась, і аптека Глубоковская. Бо був сельсавет і пасля так воно пысалось. Ну дай була больніца, і добрэ людём было, шо больніца була, і всё. Потом шось зробылося, тую больніцу (ну мныго людэй было в сёлах, было дэ, можэ, трынаццаць сіл было до больніцы). Лыжялы люды в больніцы, і аптеку построілы там, гэта коб ужэ разом і аптека була ля больніцы, во. Ну і так жылы. А потом тую больніцу [зліквідіравалы], вжэ стало мало людэй...

“Ну а хто будэ робыты?”:

немагчымасць вучыцца

Як ше я була дівчыньню, такая як вітэ, мынэ ны пускалы вчытыся родітелі нікуда. Ну а хто будэ робыты? Пойду вчытысь, а мама з бабыю кажэ: “А хто робыты будэ?”. Ныма кому робыты, рабоча сіла трэба, коб була в сылі – обробляла зэмлю, бо вжэ забралы ў паныв.

“Хто запісався в колхоз, той продав чортовы душу!”:

ацэнка пасляваеннай прымусовай калектывізацыі

А гэта, а потом став вжэ этой калхоз, зробылы, ужэ загналы людэй, зробылы калхоз-обшчэство такое зробылы, вжэ одобралы од людэй зэмлю всю, як это як прышлы вжэ Советы із Росіі. Ужэ немца погналы, война закончылася – настав Сталін. Руководів Сталін войною, і Ленін. Ленін умэр, Леніна отравыла якаяся жыдівка. Так баба росказвала

моя шчэ, шо Леніна отравіла жydівка, і Сталіна... А Сталін був гру-
зін. І був Сталін, уже як став Сталін, сталы робыты калхозы, сталы
людэй загоняты, згоняты в обшчество. Так як уже буў пан, той двор
обшчий, тогды людей так зогналы. Позабыралы в людэй коны, возы,
позабыралы всё імушчество, клюні поразбыралы, такыі булы сараі, шо
дэ хранылася збір, о. То позабыралы всё, порозбыралы і на калхозный
двір, обогулылы. Корочэ: “Пышыся в калхоз”. Ну кажуть людэ, старыі
людэ, шэ як моя баба була: “Хто запісався в колхоз, той продав чортовы
душу!”. Ныльзя було в калхоз пысатыся – той чортовы душу продаў,
о, хто в колхоз запысався. Ну, алэ ж мусылы пысатыся.

“Еслі ны запышышся, выпышым на белы ведмедь”:

з сямейнай гісторыі

Мій папа був прыймак у бабы, ну прыймак, як зара прымакы е,
можэ, е якыі, но зара нэма вжэ іх. Ну а баба кажэ на моёго папу: “Ты
одпырайся, шо ты прыймак, у тэбэ ныц ныма, гэто ўсэ тэшчыне, бабы-
нэ”. А на ёго кажэ: “Еслі ны запышышся, выпышым на белы ведмедь”
(дэсь туды, у Росію). Ну і мусыв запысатыся мій папа в калхоз. Вжэ
всё - калхоз сотварывся.

“Но мы ны кралы”:

маральны кодэкс і праца калгаснікаў

Калхоз – вжэ Сталін распаряджяецця, люды в калхоз ходят, і мы
ходымо в калхоз. Мні трынаццать літ було, а моёму братовы восем-
наццать. Вже гэтыя пiдоросткы оралы там зэмлю, зэмлю пэрэорувалы,
картоплю. А мы такы дывчукуы собыралы эты колхозны, дэ осталыся
остаткы. Но мы ны кралы йіх – в віз всё собыралы і вызлы той мышок
у калхоз [...]

В калхозе тогды ныць нэ платылы, як калхоз став. Цілыі дэнь
будэш робыты, поставлят одін і дві палочкы – гэто трудодэнь був,
называвсь. На гэты трудодэнь нічэго нэ платылы. Робылы цілыі год,
а в конці года давалы на гэтой трудодэнь дэсэть копіёк людюм. Вот
так було. [А што за іх можна было купіць?]

Ныць ны купыш! Так людэ, я ж кажу, шо голодалы вэльмі тогды, вэльмэ голод був. Но то ж я вам кажу такое. [...]

“По п’ятьцот рублів бездетного платыты ў год!”:

сталінскі налог за бяздзетнасць

Потом той Сталін шчо зробыв з тых рускых людэй? Обложыв, Сталін, обложыв гэтых людэй, рускых, гэтых нашых – всіх – бездетіем. Вот у кого вжэ совэршэнны года, у хлопцов і дывчат. Вот, допустім, в мэнэ було б дві дочки і два сыны совэршэннолетніх, по п’ятьцот рублів бездетного платыты ў год! Кажному, кажному взрослому чоловіковы п’ятцот рублів платыты трэба було в год. А як ў кого двое дытэй, то двесті педісят, а ў кого адна було дытына, то тоже п’ятцот. А вжэ в кого трое, то ны платылі вжэ бездетного.

“Обложыв шэ шарварком трудоспособных”:

гендарныя асаблівасці пакутнай бясплатнай адпрацоўкі на будаўніцтве дарог, лесанарыхтоўцы і інш.

О так було, обложыв шэ шарварком трудоспособных. Трэба було за дэнь... пятнаццать дён трэба було в год выходыты трудоспасобному чоловіковы. Такый був, мірав, дэ дарогы булы, ну нізка месность дэ була, дэ. Дорогы тыі копалы – гэта пытнаццать метрув трэба було выкопаты сперва дліны і повтора мэтра глубыны. А потом шэ розрувняты тое всё на тую дарогу, шо выкопав тую зэмку, выкынув. Вот так, такый нал... обклад був. Мучылы. А мужыкы – то с кіньмы, з возамы выганялы туды, аж на Бронну гору... Твоёго свікра батько, можэ, дід шчэ йіздылы за Бронну гору, туды дэсь за Малеч, вывозылы ліс. То мужыкы таким во обкладады. Вот так було.

“Сталін так: шо він руского народа выморыв!”:

рэпрэсіі, раскулачванне “таленавітых ад Бога” працаўнікоў-майстроў

Ну і так було [цяжка ўздыхае]. Потом Сталін так: шо він руского народа выморыв! В... завалыв тюрмамы! В кого було... ну такыі люды

булы, шо і було ну по дэсэть гектар. Ну якыі вони булы богаты? В кого булы руки способны, ну Бог одарае чоловіка талантом (так і вас талантом Бог можэ вдарыты, як хто будэ в Бога вірыты). То Бог даваў чоловіковы талант такый, шо він міг хату зробіты. От мій, прымерно, мій мужык, шо я выйшла замуж, він, гэто во, шо, дывітэсь, онде зроблено, він всё сам робыў, своїмы рукамы. І піч гэту робыв, і хаты, і гэту столярку, і столы, і гэты во, двэры, і окна – это всё мій робыв Фёдор. Сарока Фёдар Прокофіевіч – гэто він всё этэ робыв своїмы рукамы... Потому шо... він ныгдэ нэ вчывь, він од Бога був талантлівы. І шыў, і сапогы ладыв, дівчатюм ладыв всё там. І з жыліза вмів, і плуга зробіты, і воза – во такы був у ёго талант.

А такыі жэншчыны булы, шо тожэ шылы самы, в тому деловы вот такые булы ўчоны. Учылыся харашо, грамотны булы, тожэ вони могли буты там такымы – на руководяшчэй должності, о. Ну так было. Ну вот він ужэ був богаччый, той чоловік, который заробляв грошы. Вот він купыв зымлі, і вжэ в ёго дэсэть гектар было зымлі. А пры Сталіны: в тэбэ дэсыть – ты кулак. Ты бага..., кулак, в тэбэ кількі зэмлі – за того чоловіка... Прыіжжяють ніччу, а того чоловіка, за всю сэм'ю і повызлы – аж на север, дэсь туды, тую сэм'ю, бэз нычого. Всё оставылы, шо было, бо ты кулак. Сталін то гэто так робыв – і вывозыв всіх гэтых такых людэй багаччых дэсь туды на север, на Казасхтан, на тыі новы землі, о так было. А потом ужэ гэтэ... Шо потом? – Сталін був.

*“Так як у нас ікона чыпіть, а в йіх Сталін чыпіў, стояв у вугловы”:
кулыт лаяльнага да “сваіх” Сталіна ў Грузіі*

А в Грузіі, у мэнэ була, в аптецы гэтый (я робыла санітаркыю трыдцать пять літ, з семсят первого года), була аптэкарка, вона вышпэ закончыла, і в Грузіі була (шэ Союз був ны роскыданыі тогды, ўсёй Союз був уместе), то росказвала. Вона була на прахтіцы в Грузіі, і кажэ: “А в Грузіі, кажэ, людэ жывуть: у каждый доме, так як у нас ікона чыпіть, а в йіх Сталін чыпіў, стояв у вугловы”. Вони ны платылы: ны податков, ны быздетного. Грузіны жылі так – ныц ны платылы, і в каждого була вжэ в той час машына, ў грузінув. Так мні росказвала моя аптыкарка, втарая, бо вона вышпэ закончыла абразаванне...

“А в тюрмі... расказвала одна в нас полячка [...] став Малінков, сталінового того партрета одразу побылы, под ногу взялы! А Малінкова положылы на столі – була очэрэдішчэ, цыловалы ёго, як йікону”: як пасля гвалтоўнай смерці Сталіна Малянкоў зрабіў “людом вэльмы добрэ”

Ну і гэтаго Сталіна потым якося ёго там зумілы, ны знаю, хто там отравыв (казалы, шо ёго отравылы). Він ужэ вмер, і пасля ёго стаў Маленков – руский руководітель, этой о. І як став Маленков, стало руским (я хочу дітём сказаты) став Малінков, вэльмы стало людом добрэ, ля нам. Одмыныв бэздетное, одмыныв шарваркы. Сахару кылограм стояло пры Сталіны двадцать... двадцать пять рублів кілограм, о. То ны куплялы, но куплялы оно повкілі на Коляду, коб но куттю засолодыты. А так ны куплялы сахару, о. А уже як став Маленков, сахар став семсят п’ять копіёк, восемсят копіёк, ровэр став шейсят копіёк. Всякыя матеріі – льнянэі, всякыі – лыжялы на прылавках, дешово – быры оно купляй. Так Маленков зробів добро людём гэтым. А в тюрмі, гэты, которы вывезяны булы за нышчо (сем’і), то расказвала одна в нас полячка, шо значыть, як, кажуть, став Маленков, сталінового того партрета одразу побылы, под ногу взялы! А Маленкова положылы на столі – була очэрэдішчэ, цыловалы ёго, як йікону, того вжэ Маленкова. Потому шо гэта був руский чоловік, і він зробів рускому народовы добрэ. [...]

“Грузылы дрова самы на машину, різалы вручную, тыі дрова, і рубалы самы...”:

абавязкі школьнай “тэхнічкі”

Ну і гэтэ, а школу як построілы, тэхнічкам тогды платылы семнаццаць рублів. Ну і вжэ калхоз, мій папа быў брыгадірам, а вона [жыхарка Крыўлян] прыдсідательша – то йіі і мэнэ поставылы в тій школы, тій, тэхнічкой, коб тэхнічкэю обы робылы. І вы знаетэ, там было тры пічкы. Мы йіздылы самы на Бронну гору, грузылы дрова самы на машину, кажу, ужэ Іван тут такый був, і гэтаго, і самы різалы вручную, тыі дрова, і рубалы самы. Ну і якіся торф з Старого Сыла там прывозылы, было такое болото, і топылы тры пічкы. І там ночовалы, бо

боялысь, коб тую школу ны спалылы, боявся дїректор, о. І мы там по сутках робылы: вона суткы, я суткы. Тры печкї трэба вытопыты і полы замытаты, і помыты этой... это було дві. Но потом шчэ далы стоража і трэцю далы туда технїчку тую, ну вжэ трох було. Гэто я там тры года робыла. Потом вжэ штырох нас: тры технїчкї і той одён сторож. Потом шося выйшло: двух сократыты! [...]

*“Тогды хлїба государство ны пыкло, і ны було этой вермішэлї –
ныць ны було”:*

як дзяўчына і старая жанчына ў пачатку 1950-х гг. кармілі 90 касцоў

Потом йїздылы на сенокос – калхоз йїздыв аж у Дывын косыты сіно. Онде в нас нэмаш сінокоосоў, в нашый гэтого... Йїздылы в Дывын на сенокос. Ну і там такая була такая старовата жэншчына, вона дэсь од евреюв була повором, трэба було девяносто (тры машыны, по трыццать чоловік у машыны йздылы) – трэбо було повары туды йїсты варыты. Тогды хлїба государство ны пыкло, і ны було этой вермішэлї – ныць ны було. Гэто самі всё делалы, хлїб самы пыклы. І поїхалы туду в Дывын. Ну тое, як мэнэ знав той Мэлян, председатель, шо був, назначыв тую бабу за повара, а мэнэ за помошныцу. А я ж коло свынэй шчэ. А він кажэ: “Хай маты йдэ до свынэй, хай мама ідэ до свынэй, а ты йїдь туду помогаты, у той Дывын”.

Там такой хутор буў у лісы, там квартіроvalыся. І я вдэнь пыкла хлїб... Вона стояла коля... такой вылызный парнык був, такого под-свыняка такого кололы вылыкого, калхозного, на двое роздылялы... і вкыдалы – это на дэнь. Бо трыццать косців було. І вона стояла коло парныка, тая баба, а я пыкла хлїб два разы в дэнь. Лягаючы рошчыню, в чытыры часа вставала – замышу – піч вылыка була, більша за мою. Тая хадзяйка старая топыла для мынэ піч, мужыкы дрова рубалы. А вона мні піч натопыт, і мні лопату трымала. А хлїб пыклы ны в бляхах тогды. Назбыраю (там лісок такой був), назбыраю дубового лысыця, застылю тую лопату і булочку хлїба положу, загладжу-загладжу. Дванаццать булочок – у тры рады по чытыры булкы було хлїба. І я той хлїб там пыкла, о. Ну а лапшу на вычэру мысылы, то трэба було тры чы штыры тазікы, такыі як то тазікы, муку тэі трэба вальцёвыі мысылы. Вона на мынэ кажэ, тая Танька: “Мысы ты, ты

дужча”. Ну я шчэ тоды молодая була, кільки мні там было тогды... можэ, коло двадцаты.

Я гэта замэшу, і роскачую того в блін того, такыя блінчыкы, тонынько-тонынько. А вона кажэ: “Я буду різаты, бо ты, кажэ, душча за мэнэ, роскатыш”. Вона мэнэ навчыла: я там і хліб пыкла, і тую лапшу різала. Вона сыдыть ріжэ, то мніго наріжэ... І в парнык, і масла по ложці вкыдав, і вжэ вычэра була. А косцям – того выбырэмо свыня, а свыня був... і вжэ того свыня в такую бадью выймэмо, подхолонэ, на стыл такый круглый вэлыкый. І він [Ванюша] косцям дылыв, ну по добрых двесце грам м’яса дылыв костям. І там суп чы боршч мы варылы, какый-то був шчэ. [...]

“Гэто во зарэ хочэ звэрнуты всёй мір”:

актуалізацыя заганнай антысеміцкай тэорыі змоў у новым кантэксьце

А зарэ я вам хочу расказаты остальное. Дітэ, вітэ знаэтэ, шо зара колышыцца по світові. Бачытэ тэлівізор, шо шось там робыцца, невыдома, алэ война як бы стыхнуты хочэ. Гэто всё робыць (ну як бы я чытаю), то як бы гэта з еврејскаго рода гэта всё робыцца. Я чытаю, там у мэнэ лыжыць “Духовны пасевы” [«Краткий сборник рассказов, статей и стихотворений духовно-нравственного содержания, приспособленных к общедоступному объяснению главнейших истин катихизического учения Православной Церкви для народа, школы и семьи / сост. протоиерей, магистр Богословия Григорий Дьяченко]. І гэты псалмы чытаю. О то гэта воно даўно напысано, но гэта воно зара вжэ робыцца. Ну шо гэтаго, ну станэ якыйся такый, шо хочэ звырнуты гэту православному веру, хочэ звэрнуты. Він ны граматный, і всё, но хочэ завладіты всім міром, той. Но той чоловік із еврејскаго рода, шо гэта во зарэ хочэ звэрнуты всёй мір.

“Это пэрэдайтэ всім деткам, коб бырыглы свою страну!”:

патрыятычнае выхаванне моладзі]

І я вам хочу сказаты, шо вітэ гэтаго Лукашенка бэрэжітэ, як можэтэ. Нэ бастуйтэ, ны... всім прыказуйтэ, коб нэ бастовалы, дітэ. Потому шо вэльмы ж было нычого, як нырускый був [Сталін]. [...] гэты нырускы,

воны хочут... ну своїм народовы зробіть добрэ, а нашых людэй зробіт, коб булы... як вам... ну тымі рабамы, о.

То я вам хочу скаты, шо бэрэжйтэ своего. Колісь на Сталіна, ны дай Бог, хто скажэ слово (но булы доношчыкы) – одразу в тюрму, на дваццать п'ять літ. [...] Надо почитаты свого правітеля, надо почитаты і слухатыся. Учителей надо слухаютыся, надо слухатыся і начальнікув, і всё, і матырів, і батьків надо слухатысь, діточкы. Потому шо, еслі діткы воспітаны хорошо пры родітелях, то воны вырастутъ – кым-то будутъ. А еслі ны будутъ слухатысь родітюлов, то воны пійдут: то курать, то тыі наркотікы п'ють. А это ж ны хорошо так. Это пэрэдайтэ всім деткам, коб бырыглы свою страну!

“Голод – гэта чортыв брат”:

сучасная прадуктовая забяспечанасць – пасляваенны голад

То а зара шчо хоч е йісты і пыты. А колыся, знаетэ, як посля войны, ны було... Був голод. І мы з бабушкой, ны одна но я, і остальные всі, і гэта, твоя баба, тётъ Люся тожэ там була, то бралы мэнэ, Веру, і ходылы збыралы колоссі по полю. І сушылы, і прачом былы тое калоссе, там ёго палалы і в жорнах мололы. І варылы картоплюв саган. А выдро натрутъ картоплюв, а тэю мукою трошкы-но подоб'ють жытнію, і нальють у бляхэ, і в піч усунуть. І гэто такый хліб був, бо колысь самы хліб пыклы. Такый був хліб, о. Ны було – голод такый був, ну гэто пры Сталіновы так було, о. А зара – булкы, всё шо хоч, хліб, булкэ! Бэрэжйтэ, діткы, хліб, булкы. Бэрэжйтэ, моі діткы, хліб! Еслі маеш кусочак хліба дэ, то подыймы і поцэлуй ёго, і положи на столі. Потому шо, дітэ, голод – гэта чортыв брат.

“Падыймі хліб, поцылуй і положи на столі!”

Баба мні всё колісь казала, бо вона тыя войны пэрэжывала, і колысь войны булы. Так о лыжяв кусочок хліба на зымлі. Вона кажэ: “Што то там лыжыть?” “А, кажу, то хліб”. А вона: “А подыймы-но ёго і подыйды сюды”. Як скрунула мэнэ за ухо міцно, баба моя. “Падыймі хліб, поцылуй і положи на столі!” Бо колысь на столі всё хліб лыжяв, в настылнык вкручаный. Кажэ: “Ты знаеш, шо голод – то чортув брат!”

“Бэрежйтэ страну, коб ны было войны, диткы”

І зара, ны дай Бог, бухнэ шо-нэбудь дэ, одразу голод почнэцца. Гэто ферма розбыжціця – ныма в сэлi людэй! Колысь у сёлах булы коровы, люды булы, і свое было всё, а зарэ всё в государстве дэся. Бухнэ туды бомбу – всё розбив, а людом голод. Бэрежйтэ страну, коб ны было войны, диткы, бэрежйтэ, о. Зара буду говорыты, шчо там хочытэ.

ЛІТАРАТУРА (REFERENCES)

- Hajduk-Nijakowska Janina, *Doświadczenie pamięci: folklorystyczny kontekst opowieści wspomnieniowych*, Opole 2016.
- Kučeva Anastasiâ, Mordvinceva Valentina, *Povsednevnaâ žizn'sovetskogo čeloveka v poslevoennyj period (40–50-e gody XX veka): osnovnye strategii vyživaniâ ipreodoleniâ travmy*, „Technologos” 2019, No. 3, s. 73–83, DOI: 10.15593/perm.kipf/2019.3.06 [Кучева Анастасия, Мордвинцева Валентина, *Повседневная жизнь советского человека в послевоенный период (40–50-е годы XX века): основные стратегии выживания и преодоления травмы*, „Технологос” 2019, № 3, с. 73–83, DOI: 10.15593/perm.kipf/2019.3.06].
- Sukovataâ Viktoriâ, *Ustnye istorii, gendernaâ pamât' i ženskie strategii vyživaniâ v èpohu stalinizma*, “Z arhiviv VUČK-GPU-NKVD-KGB” 2010, № 2(35) [Сукватая Виктория, *Устные истории, гендерная память и женские стратегии выживания в эпоху сталинизма*, “З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ” 2010, № 2(35)], http://history.org.ua/JournALL/gpu/gpu_2010_2/8.pdf [доступ: 14.11.2023].
- Švied Ina, “Eto myni maty prykazывала, ja toje pomnila vsio vremja, vsio vremja”: žanočyja viedy z vioski nad Kapajoŭkaj u paliavych zapisach 2012 h., “Belaruskì fal'klor: matèryâly i dasledavanni” 2023, вып. 10, s. 293–331 [Швед Ина, “*Это мыні маты прыказывала, я тое помніла всё врэм'я, всё врэм'я*”: жаночыя веды з вёскі над Капаёўкай у палявых запісах 2012 г., “Беларускі фальклор: матэрыялы і даследаванні” 2023, вып. 10, с. 293–331].
- Švied Ina, *Vusny viernakuliarny naratyj pra minulaŭe: case study*, [u:] *Matèryâly kanferèncyi «Šlâh i pradvyznačanasć» 8.12.2023 g.*, NAN RB, (znahodzicca ŭ друку) [Швед Ина, *Вусны вернакулярны наратыў пра мінулае: case study*, [у:] *Матэрыялы канферэнцыі «Шлях і прадвызначанасць» 8.12.2023 г.*, НАН РБ], (знаходзіцца ў друку)].

Yao Yuankun, *Review of Women Oral History: The Frontiers Reader Edited by Susan H. Armitage with Patricia Hart and Karen Wathermon*, “Journal of Women in Educational Leadership” 2004, No. 118, <http://digitalcommons.unl.edu/jwel/118> [доступ: 5.01.2024].